

Rész az egészben, az egész mint rész

Keszeg Vilmos (szerk.): Lokális történelmek. A lokális emlékezet alakzatai.

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2015. 400 old. + 53 kép + CD melléklet (Emberk és kontextusok 12.)

A rendszerváltás utáni évtizedekben, erdélyi viszonylatban is, minél inkább tematizálódik a közbeszédben a globalizáció folyamata, annál inkább, egyfajta természetes ellensúlyként, felértékelődik újra a lokális értékek, a helyi közösségek vizsgálata, megörökítése, leíró vagy elemző felmutatása. Ez vélhetően, részben, még napjainkban is, válasz vagy reagálás arra a hiányra, amelyet a szocialista államrendszer, a kommunista országvezetés megszorító intézkedései eredményeztek az egyéni és kollektív önazonosság megőrzésének terén, nagyon hosszú ideig. A recenzált kötet több szempontból vizsgálja, pragmatikusan illetve egymáshoz a megközelítéseket, azt a módszertant, amellyel, amint címe is jelzi, a lokális történelem és emlékezet alakzatai felfejthetők, értelmezhetők, rendszerbe foglalhatók.

Ehhez egyrészt elméleti fogódzókat tekint át, foglal szintézisbe, másrészt forrásközlésekkel és konkrét esettanulmányokkal világítja meg a különböző teóriák és módszerek működését a gyakorlatban.

A kulcstéma a kötet tanulmányaiban a településtörténet (falutörténet), akkor is, ha kifejezett módon nem ez áll egy-egy szakírás középpontjában, nem ez a vezértéma, hanem, például, az aranyosrákosi unitárius egyházközség története (Fodor Attila) vagy Kovács Márton szásznyíresi autodidakta költő és verses legendája (Kiss Lehel): ezeknek a témáknak a taglalási módja, a beágyazottsága ugyancsak egy tágabb kontextust rajzol ki, ebben egy-egy kisközösség és egy-egy helység életét, működését.

Külön erőssége a kötetnek, hogy például a Kovács Mártonnal szóló tanulmányhoz az autodidakta költővel, a *Csaba és Benedek története* című elbeszélő költemény szerzőjével Keszeg Vilmos által készített mélyinterjú rendel hozzá, ily módon az oral history által felszínre hozott adalékokkal erősíti a témáról alkotható összképet.

A kötetindító tanulmány (Vajda András: *A falutörténetek szerzői, forrásai, médiumai és a helyi kultúráról alkotott szemléletük*), különböző kutatási modelleket és kutatói attitűdöket vizsgálva, lényegében rávilágít a helytörténet, helyismeret rugalmasan definiálható fogalmának értelmezési módozataira, helyenként dilemmáira is, amelyeket egyértelműen az interdiszciplinaritás oldhat fel: „A falutörténet a polgári társadalom kialakulásával egy időben született [...], benne a lokális múlt iránti érdeklődés, a lokális történelem megszerkesztésének általános emberi/közösségi igénye csapódik le. Olyan »pótlólagos eljárás« eredménye, mely a globalizációt a regionális, a helyi felé fordulással kompenzálja [...]. Több tudományterület, köztük a történettudomány, könyvtártudomány és a néprajztudomány is vizsgálati körébe vonta a falutörténetek termelésének és használatának kérdéskörét. A témára reflektáló – főleg történészek és levéltárosok által készített – munkák jelentős része a kutatással (adatgyűjtés), a monográfia szerkezetének kialakításával, a vizsgált témákkal, valamint a nyelvezettel kapcsolatos gyakorlati kérdéseket járja körül, tehát elsősorban a falutörténetek készítői számára, útmutató gyanánt készültek [...]. A falutörténetek írásával és a kész munkák

természetével kapcsolatos kérdéseket teoretizáló kutatások száma ez előbbieknél jóval szerényebb, és a téma nyújtotta lehetőségekhez képest igen szűk körben mozog.”

A bevezetőnek is felfogható áttekintés ugyanakkor kijelöli a kötetben szereplő írások módszertani irányultságát is, azt, amiben, témakörük mellett, szintén rokoníthatók: „Jelen tanulmány szintén a Kolozsváron végzett néprajzi-antropológiai kutatások által kijelölt irányt követi, illetve azt vizsgálja, hogy ezekben a történelmekben milyen szerepe van a helyi hagyományoknak. A kutatás eddig olyan kérdéseket hagyott megválaszolatlanul, mint: ki az, aki méltó a település történetének megszerkesztésére? Milyen kutatói magatartások válnak láthatóvá ezekben az írásokban? Milyen szövegrendező elvek vannak érvényben a falutörténetek esetében?”

Ily módon megvizsgálja, kronologikus és analitikus módon, többek között a következő résztémaköröket: a helyi történelem iránti érdeklődés korszakai (ezzel egyetemben: a helytörténeti érzékenység variációi), a potenciális falumonográfia-szerzőtípusok, a források és forráshasználat, a helyi történelem megörökítésének mozzanatai, monográfiászerzői viszonyulásmódok, falutörténet és népi kultúra viszonya, megjelenítési-szerepelletési módszerek stb.

Az összegző részben megállapítja egyebek mellett: „A falumonográfia az akkulturációs folyamatok eredménye/terméke. A lokális hagyományairól levált, elidegenedett ember a lokális közösségében is az ottlanság érzésével küszködik, és ebben a bizonytalanságában a múlt felé fordul, innen vár visszaigazolást. A falutörténet az örökségesítés szándékával készül, az örökségképző tevékenység termékének számít. Szerzői az idő mellett a helyi hagyományokat, rokoni relációkat, családi történeteket és személyes emlékeket egyaránt az örökség részévé teszik.”

Vajda András, *20. századi lokális történelmek két Maros menti településen* című tanulmányában, alapos elméleti felvezető után, három írói attitűdöt mutat be, reflektálva arra a közösségre,

amelyekben ezek a történetek íródtak, bemutatva a közösség viszonyulását is az adott szerzőhöz. Megtudjuk, hogy Sáromberkén több helyi értelmiségi tett kísérletet a lokális történelem megszerkesztésére. A tanulmány szerzője a Mózes András által összeállított, négy kötetbe szerkesztett kézirat és a Berekméri D. István által készített verses falumonográfia részletesebb elemzését végzi el. A másik vizsgált település Marossárpatak, ahol az elmúlt bő egy évszázad során több alkalommal és többen vállalkoztak arra, hogy megszerkesszék a település és lakóinak történelmét. A tanulmány szerzője bemutatja ezeket a kezdeményezéseket, a 2011-ben megjelent falumonográfiáig elmenően, rávilágít ezek recepciójára is, illetve Adorjáni Károly helytörténetírói tevékenységét ismerteti részletesen. Azt is megtudjuk, hogy az adott közösségekben él a vágy a saját történelem újraírására, a régebbi vonatkozó szövegeket beépítik, adott esetben újra is értelmezve a faluról megjelenő frissebb kiadványokba. „Annak ellenére, hogy a településtörténetet egy személy vagy egy szűk munkacsoport készíti el, a településtörténet alapjául szolgáló narratív bázist és interpretációs modellt mindig egy emlékezőközösség, vagy még pontosabban interpretív közösség alakítja ki és tartja mozgásban, az ismétlődő témaorientált történetmondás révén. A településtörténetek szövegei egyszerre progresszív és repetitív szövegek. Bár szerzőik a korábban készült falutörténetek anyagából építkeznek, mégis ezekkel szemben fogalmazódnak meg. Rivalizálnak velük, pontosítják, kiigazítják vagy megcáfolják azok kijelentéseit. Ugyanazokra a forrásokra támaszkodnak, de a felhasznált források adatait folyamatosan ártértékelik, újraértelmezik. A település egymást követő történeteinek szövegei megismétlik az előzőek állításait, de folytatják és továbbírják azokat, az elbeszélte múltat újra és újra közel hozzák a jelenhez” – állapítja meg Vajda András. A tanulmány mellékleteként szereplő adattárban Marossárpatak és Sáromberke öt szerzőtől származó, hat kéziratos történelmét teszi közzé.

Nagy Réka, *Szabó Miklós és Szilágybagos lokális történelme* című tanulmányában Szabó Miklós történetírói, -értelmezői tevékenységét mutatja be, akiről megtudjuk, hogy a román közigazgatási rendszer kiépítésének idején, 1956 és 1960 között írta meg *Szilágybagos Község és Egyház Történelme (1205–1960)* című kéziratát, amely aztán alapja lett későbbi ilyen tárgyú munkájának is. A lokális történelem megszerkesztésében ismerte fel azt a lehetőséget, amely által „láncszem maradhat az elődök és utódok egymást követő láncolatában, amely által az utódok emlékezetében tovább élhet”. A vizsgált kézirat helytörténeti munkáinak sajátossága, hogy általa írt verseket, egyfajta, rímbe szedett, krónikás tudósításokat tartalmaznak.

A kötet következő tanulmánya Fodor Attila *Gombási János: Az Aranyosrákosi Unitárius Egyház-község története (1629–1968)* című munkája. Az Aranyosrákosi Unitárius Egyház-község történetének megírására szintén több kísérlet történt, ezeket röviden be is mutatja a szerző, majd ismerteti Gombási János lelkész életének, munkásságának főbb állomásait. Megtudjuk, hogy lelkészi tevékenysége nagyon gazdag volt, egyházi, nevelési, társadalmi, kulturális, gazdasági és építkezési vonatkozásban egyaránt, így a tanulmányban felsorolt aranyosrákosi egyház-községi monográfiák közül mind terjedelemben, mind összetételében, mind a felhasznált források szempontjából az általa megírt tekinthető a legpontosabbnak. Ez indokolja részletesebb elemzését is. A tanulmány a Gombási-szöveget terjedelme miatt csupán szerkesztett változatban adja közzé, de a mű teljes terjedelemben hozzáférhető a kötet DVD-mellékletében.

Kiss Lehel *Kovács Márton szásznyíresi auto-didakta költő és verses legendája* című írásával van jelen a tanulmánykötetben. Kovács Márton népi költőként és történelemkutatóként definiálja önmagát, és Szásznyíres keletkezéstörténetével, megnevezésével kapcsolatosan írta meg, színes mesevilágba ágyazva, *Csaba és Benedek története* című, a tanulmány tárgyát is képező elbeszélő

költeményét. Ehhez más típusú verseire is alapozott (életképek, szerepversek, episztolák, elégiák, köszöntők). „E verstípusok szinte mindegyikét felismerhetjük a Csaba és Benedek történetében, ami kutatóknak és laikusoknak, gyermekeknek és idős embereknek egyaránt érdekes, hasznos olvasmány lehet” – állapítja meg Kiss Lehel. Ehhez a tanulmányhoz kapcsolódik a már említett, Keszeg Vilmos által Kovács Mártonnal készített mélyinterjú, amelynek végén a *Csaba és Benedek történetét* is olvashatjuk.

A tanulmánykötetet Keszeg Vilmos *A történelmi emlékezet alakzatai: lokális történelmek* című írása zárja, elméleti keretbe helyezve a könyvben felsorakozó, a népi emlékezet folklorisztikai kutatására vonatkozó ismereteket. A szerző következtetése az, hogy a bemutatott források különböző eredetűek, eltérő szándékkal születtek meg, de „a változatosságban ugyanaz a motiváció csapódik ki: a lokális múlt iránti érdeklődés, a lokális történelem megszerkesztésének igénye”.

A könyv egyszerre tudományos részsztézis, illetve izgalmas betekintés egy – mintha éppen zajló – műhelymunkába, ily módon hasznos és időállóan alkalmazható kézikönyv mindazoknak, akik ilyen irányultságú kutatást végeznek (így jelen recenzio írójának számára is, aki kutatási témáját – a csernátoni múzeum történetét – csakis településtörténetbe ágyazottan látja jól kivitelezhetőnek, és ehhez igen hasznos szakmai ismereteket talált a recenzált kötetben).

Ugyanakkor, tekintve a napjainkban alkalmazott, néha igen eklektikusnak bizonyuló, ezért zavaróan széttartó településmonográfia-szerzői elveket és módszereket, a kötet igen eredményesen, hatékonyan alkalmazható vezérfonalat nyújt ehhez a közösségtudat alakulása tekintetében is lényeges, a kollektív emlékezetet átörökítő munkához; ezt a célt erősíti az egyes fejezetek végén található, a továbbgondolást és az ismeretek elmélyítését remekül szolgáló szakirodalomjegyzék is.

Dimény-Haszmann Orsolya